

Carl Milles skulptur Folke Filbyter – en komparativ studie

Av Emil Sydhagen

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Syfte och frågeställningar	1
1.2. Metoder.....	2
1.3. Struktur.....	2
2. Bakgrund	3
2.1. Skulpturen	3
2.2. Ryttnarstatyer	5
2.3. Folke Filbyter.....	7
2.4. Carl Milles	8
2.5. Tidsandan.....	9
3. En deskriptiv och komparativ analys.....	10
3.1. Filbyter och Folkungabrunnen.....	10
3.2. Inre- och yttre kontext.....	11
3.3. Komparativ.....	12
3.4. Marcus Aurelius.....	12
3.5. Sankt Göran och draken.....	13
3.6. Sankt Martinsfontänen.....	14
3.7. Europa och tjuren.....	15
4. Skulpturteori och receptionestetik.....	16
5. Sammanfattning.....	18
6. Käll- och litteraturförteckning.....	21
6.1. Tryckta källor.....	21
6.2. Elektroniska källor.....	21
7. Bildbilaga.....	22

1. Inledning

I min uppsats har jag valt att fokusera på en fristående skulptur som står mitt på Stora torget i Linköping, nämligen Folke Filbyter som har blivit en av Linköpings många utmärkande drag i stadsbilden. Skapad av den kända skulptören Carl Milles 1927 som tillsammans med Folkungabrunnen som den står i skildrar den Östergötlands tidiga historia. Vid flera gånger har jag stött på skulpturen och undrat över dess berättelse, dess betydelse och bakgrund och hur den ha fått sin unika och särpräglade framställning av denna historiska person, stamfadern över bjälboätten. Det är framförallt den groteska och avvikande återgivningen och de uttrycksfulla gesterna som har fångat intresset. Med sitt säregna karaktärsdrag får man ett mångtydigt intryck som är svårt att uttröna. Med tanke på att den är en ryttarstaty går den emot många klassiska traditioner inom denna genre. Den har inte samma ädla eller heroiska drag som den traditionella framställningen av ryttare och kan sägas avvika från resten eftersom den står för andra ideal.

För en större insikt i skulpturen behövs en större kännedom om dess genrer, nämligen ryttarstatyer och offentliga skulpturer. Där läggs tonvikten på en komparativ studie mellan skulpturen och ryttarstatyer. Tillsammans med en skulpturteori och receptionestetik och med det samlade materialet till mitt förfogande ska detta medverka till det förväntade resultat av mitt ämne.

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet i föreliggande uppsats är att förstå skulpturen (och framställningen) av Folke Filbyter med den historiska respektive litterära personen som grund. Karaktären från Heidenstams skildring, legenderna samt det nationalistiska synsättet, vilket har präglat den allmänna uppfattningen om de betydelsefulla gestalterna i svensk historia. Det är viktigt att ha i åtanke att dåtidens ideal påverkar framställningen. Andra syftet är att se hur Folke Filbyter förhåller sig till sin genre ryttarstatyer. Med en omfattande kunskap om genren kan relationen med skulpturen ge en bättre förståelse.

Uppsatsen bygger på dessa frågeställningar – Hur gynnsam är skulpturen till den avbildade? Hur förhåller sig skulpturen till sin omgivning samt till den litterära skildringen som har givit upphov till dess framställande natur? Hur förhåller sig skulpturen till sin genre med ryttaridealen och vad skiljer dem åt? Vad är konstnärens intentioner med sin skapelse och vad vill han förmedla med sin skapelse. Vad för slags förebilder har konstnären utgått ifrån?

1.2. Metoder

I uppsatsen kommer följande metoder att användas: deskriptiv, komparativ och sedan av en skulpturteori och receptionestetik.

Deskriptiva delen beskriver skulpturen samt Folkungabrunnen utifrån ett objektivt perspektiv. De väsentliga delarna av beskrivningen är formspråket och de olika element som bygger upp kompositionen. Jag går även in på inre- och yttre kontext. Det vill säga skulpturens inre delar och dess yttre faktorer, omgivningen runt skulpturen och den rumsliga kontexten. Material tas även upp i beskrivningen. Med en beskrivning kan uppfattningen om skulpturens i sin helhet skapas och lämna rum för nya tolkningsmöjligheter.

I den komparativa delen jämförs ryttarstatyer med Folke Filbyter. Det kommer även att läggas tonvikt på konstnärens andra verk för att urskilja hans stil. Det kan vara svårt att fastställa en stil men genom att jämföra med andra verk kan skillnaderna uppenbara sig. En förståelse för genrens ideal och stildrag är huvudmålet men även hur dess narrativa aspekt är fördelaktigt att veta.

Med Rosalind E. Krauss skulpturteori och receptionestetik tar skulpturen som ämne vid sin början. Skulpturteorin berättar om referentialiteten till sin omgivning där det rör sig om en historisk eller en ideologisk anknytning. Vid receptionestetiken läggs fokuset på förhållandet mellan skulpturen till betraktaren, hur påverkas betraktaren av skulpturens framställning och dess plats i det offentliga.

1.3. Struktur

Utöver inledningen kommer bakgrunden som tar upp skulpturens utveckling och andra relevanta aspekter som har kommit att forma Folke Filbyter och Folkungabrunnen till dess invigelse och hur den allmänna uppfattningen var. Sedan en sammanfattande text om ryttarstatyernas historia och vad som definierar genren. En bakgrund om Folke Filbyter är viktigt för en bedömning av skulpturen. Det är framförallt den litterära och mytomspunna karaktären från Verner von Heidenstams bok "Folkungaträdet" som tas upp. En kort sammanfattning av bokens innehåll är betydande för den berättande aspekten och förståelse till skulpturen.

Därefter kommer konstnärens bakgrund upp för att ge en uppfattning om skaparens intentioner och hur hans konstnärskap har bidragit till utformningen. Och vidare berättas kort om skulpturens samtid och om den kulturella och sociala strömningarna som har satt sin prägel. Dess idéer och

värderingar som styr det normativa tankegången som skiljer och går samman med skulpturens värderingar.

Efter bakgrunden kommer analys- och tolkningsdelen. I denna del av uppsatsen använder jag mig av frågeställningarna som vägledning och skapar mig en slutgörande bedömning av mitt ämne. Efter arbetsprocessen sammanfattas uppsatsens arbete och diskuteras runt resultatet och ser om mina svar har varit tillfredsställande, om det jag har funnit har öppnat nya vägar för tolkningar som är användbara för en genomgående förståelse, både för Folke Filbyters inneboende värde och hans relation till sin rumsliga omgivning samt dess förhållande till sin genre, en ökad insikt för hans återgivning och uppsyn.

2. Bakgrund

Jag kommer först att behandla skulpturens uppkomst och invigningen av den. Därefter kommer ryttarstatyernas historia samt vad som definierar dem. Sedan kommer en beskrivning av Folke Filbyter, den litterära personen från Verner von Heidenstams bok *Folkungaträdet – Folke Filbyter*. Bakgrunden bakom konstnärens liv kan vara fördelaktigt att veta mer om för att bättre förstå hans tanke om sin framställning och idéer. Skulpturens samtid tas upp där idéerna och normerna speglas i framställningen. Detta ger en inblick i det tidiga 1900-talets Sverige.

2.1. Skulpturen

Folkungabrunnens tillkomst har att tacka donatorn *Henric Johan Ludvig Westman*. Föddes den 17 december 1853 på Valla i S:t Lars socken och avled 1937 den 16 april. Han var en inflytelserik förmögen man i Linköping med bakgrund bland framgångsrika handelsmän och lantbrukare. Han var tidigare militär i sin ungdom och blev senare godsägare. 1905 satt han som styrelseledamot på Östgöta Enskilda Bank och var även militär och godsägare. Han engagerade sig tidigt för konst och historia och var med att bekosta flera kulturprojekt i Linköping. Bland annat har han donerat sin konst, möbler och sin gård på Valla där man har byggt upp Valla Fritidsområde och Gamla Linköping. Westman hade stort inflytande och donerade mycket av sin förmögenhet hos Linköpings stad och anstiftade 1913 fonden *Leonard och Ida Westmans fond för Linköpings prydnad med konstverk*, där donationen låg på 40.000 kronor till minne av hans föräldrar. Fondens medel syfte var att pryda Linköping med diverse monument och skulle företrädesvis vara till minne av östgötarnas historia och historiska personer som har gjort sig förtjänta att avbildas för

fäderneslandet bästa eller av händelser av historisk märkvärdighet.

Denna fond kom att inrikta sig på en staty av den heliga Birgitta (vilket kan ses på sidan av Linköpings domkyrkas sydsida) och ett minnesmärke över folkungaätten i form av en brunn. Man började att utlysa en pristävling för ett framförande av en fontän till minne av folkungaätten den 21 september 1923 som beslöts i ett sammanträde i Stockholm. Juryn bestod av Ivar Tengbom, Olle Hjortzberg och Erik Lindberg. Bedömningen blev inte enkelt eftersom bidragen till tävlingen blev många men det bidraget som vann var nr. 10, kallat *Saga och forntid*, insänt av *Carl Milles*. Bidraget vann 2.000 kronor och bedömdes p.g.a dess förtjänster och kvaliteter ansågs vara avsevärt mycket större än övriga bidrag.

Man skrev kontraktet 1924 men det var först ett år senare det godkändes av stadsfullmäktige. Milles berättade själv hur förtretligt processen var. Han hade goda kontakter med Westman och engagerade personligen i Milles arbete. Han redogjorde mycket verkets disposition av bilderna på brunnskaret men även om tillverkningen av karet och skålarna, gjutningen av centralskulpturen och andra praktiska, tekniska och logistiska problem. Tillexempel var gjutningen ett stort problem som hovkonstgjutaren Herman Bergman i Stockholm fick brottas med. Missberäkningar av proportioner låg till grunden men även p.g.a. ökade koppar- och tennpriser (vilket brons är beroende av för legering). 30.000 kronor sänktes ytterligare till projektet från *John O. Nilsson*, som Westman vände sig till för att kunna färdigställa Folkungabrunnen. Bronsfiguren transporterades 1927 natten mellan den 10 och 11 december från Norra stationen i Stockholm till Linköping med tåg och sedan med lastbil upp till Stora torget.

Redan innan invigningen möttes den av omfattande kritik. I och med att Östergötland var en av Sveriges förnämsta hästavelsprovinser tyckte man att den magra hästen inte representerade Östergötland. Att hästkraken skämde ut östgötarna var den vanligaste kritiken.¹ En utmärkt krake med en underlig gubbe på mitt på residensstadens största torg!² Skämtpressen och dagspressen kom att bygga vidare kritiken med politiska och humoristiska inslag med bland annat; Filbyter var en fyllbult, en fölbitare, en filbunke ("folkets filbunke") o.s.v.³

Invigningen ägde rum kl. 17.00 den 12 december 1927. Det var en kall afton med 20 minusgrader. Allt utfördes med pompa och ståt med en festlig inramning av torget och en högtidlig stämning där skolungdomar och militärer var ställda i dubbla led längs torgets långsidor. Talet fördes av

1 Persson, Bo Peter, *En bit av Linköpings historia*, Dokument No. 4, Linköpings stadsarkiv, 2007

2 Ibid

3 Ibid

landshövdingen *Eric Trolle* ”konstnären har velat visa oss att sedan Filbyters tid har hästaveln gjort stora framsteg i Östergötland”.⁴

Efter den högtidliga invigelsen följdes en högstämmd middag på Frimurarhotellet där man bland annat gjort en isskulptur av Folke Filbyter vilket var omgiven av glass vilket var efterrätten, skapad av köksmästaren Frühlingshaus.

Carl Milles tog inspiration från Verner von Heidenstam som var mycket goda vänner. Heidenstam var tacksam mot Milles som tyckte att Folkungabrunnen var en sann representation av Sveriges historia och borde inkluderas som en av rikets klenoder. Folkungabrunnen kom att uppmärksammas både inom Sverige och internationellt och blev en av Milles mästerverk som gav honom bekräftelse på hans skicklighet.

2.2. Ryttnarstatyer

Ryttnarstatyer, eller mer känd under den engelska termen ”equestrian statue”, består av en ryttare ridandes på en häst vilket bildar en enhetlig staty. Det engelska namnet kommer från latinet ”equus” vilket betyder häst vilket även härrör från ordet ”eques” som betyder riddare. Om skulpturen endast består av en häst utan ryttare kallas den för ”equine”.⁵ En ryttnarstaty har traditionellt sätt alltid avbildad betydelsefulla befälhavare eller ledare av militärt slag. Andra typer av ledare som t.ex. påvar, politiker eller kungar avbildades aldrig sittandes på häst. Syftet med ryttnarstatyer är att framhäva en ledares prakt. En ledare med karaktärsdrag som praktfull, självsäkerhet, tapperhet, ståtlig och ädel framhävs. Man vill visa upp en ledargestalt som är värd att minnas. Ryttnarstatyer var främst offentliga monument och kunde antingen vara gjorda i sten eller i brons vilket var svåra att framställa. Hästar har alltid varit svåra att framställa i fristående skulptur p.g.a. tekniska svårigheter med balansen och placeringen av stödpunkter för vikten som måste fördelas jämnt. På grund av dessa problem fick ryttnarstatyer mer status än övriga fristående skulpturer. Hästen som alltid har associerats som en förlängning av krigaren har denna typ av framställning kommit att gälla militäriska ledare och därmed har avbildning i form av en ryttnarstaty varit eftertraktad.

Från antikens dagar finns inte mycket bevarat av ryttnarstatyer men ett undantag är *The Rampin Rider* (den stegrande ryttaren) från den arkaiska perioden (ca 800 - 480 f.kr.) i Athen. Man tror att den föreställer en vinnare av ett hästlopp p.g.a. att han bär en krans på huvudet. Det är först in på senantikens när romarriket börjar expandera som ryttnarstatyer börjar bli ett vanligare inslag där man

⁴ Ibid

⁵ [Http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/06/Equestrian-statue.pdf](http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/06/Equestrian-statue.pdf)

främst porträtterar kejsaren. Olyckligtvis så har flertalet av skulpturerna smälts ner för att göra kyrkklockor och mynt eller andra projekt. Mycket av den romerska konsten fungerade som propaganda, man ville bekräfta Roms och kejsarens världsliga och gudomliga makt över den antika världen. En av dem mest kända av senantikens monument som har bevarats är bronsskulpturen över Marcus Aurelius. Denna staty har varit förebild för efterkommande ryttarstatyer där strävan efter symbolvärden som visar på makt och status varit eftertraktade.

Under medeltiden kom ryttarstatyer att komma skymundan när skulptörer, byggmästare och murare fokuserade på att lösa tekniska problem med uppförandet av katedraler och andra administrativa byggnader. Men det finns undantag som till exempel Magdeburger Reiter, Der Bamberger Reiter och skulpturgruppen S:t Göran och draken i Stockholm.

Renässansen var verkligen en storhetstid för ryttarstatyer. Dels av återförandet av antika ideal där man blickade tillbaka för att få inspiration för nya uttrycksmedel, dels av dem rivaliserande stadsstaterna i Italien som förde krig med varandra. Ledarna för stadsstaterna behövde högtidlig konst som kunde fastställa deras bragder och blev ett nytt omfång av sekulär konst och av en ren bekvämlighet fick ryttarstatyer ett nytt uppsving för att befästa makt och status. Condottieris (krigsherrar, legosoldater) fick som tack för deras tjänster ofta en ryttarstaty över sig för god trofast tjänst. Några exempel från denna period är av krigsherrar, Gattamelata, Bartolommeo Colleoni och över Cosimo I de' Medici, den första ledaren att porträtteras. Under Barocken fick den spridning över hela Europa och detta under den absoluta monarkins storhetsglans där betydelsen blev av större betydelse att fastställa en ledares maktställning. Den blev ett omtyckt uttrycksmedel för kungar, speciellt inom Frankrike. Monument över Ludvig XIV finns i Versailles att beskåda och Bronsryttaren, föreställande Peter den store, i Sankt Petersburg. Även inom Nyklassicismen finns ett stort omfång av ryttarstatyer av bland annat av Josef II av Österrike. I Norden börjar man att skapa allt mer monument över historiska och samtida regenter. Man har gjort framställningar av Gustav II Adolf, Karl XV och Karl XIV Johan. Under senare delen av 1800-talet och framåt börjar man förlora intresset för ryttarstatyer och istället under den industriella tidsåldern värderar dem nya transportmedlen som bil, ångfartyg och tåg allt mer. Lättillgängligheten på ny teknologi och den alltmer snabba utvecklingen glöms hästen bort som transportmedel och för sin symbolistiska värde inom konsten, i varje fall finns den närvarande i periferin. Det finns en del amerikanska skulpturer som till exempel av Andrew Jackson som finns i Washington D.C. På senare år har gigantism gjort entré och världens största ryttarstaty är av Djingis Khan i Tsonjin Boldog nära Ulan Bator i Mongoliet.

2.3. Folke Filbyter

Berättelsen om Folke Filbyter, som skulpturen bygger på, är helt och hållet en representation av Verner von Heidenstams karaktär i Folkungaträdet – Folke Filbyter. Mycket utav den historiska personen vet man inte mycket om. Hans existens är tvivelaktigt eftersom det inte finns någon samtida källmaterial som kan styrka detta. Av det man vet kommer från en skrift från 1616 av Johannes Messenius som i sin tur har tagit uppgifter från en källa från 1400-talet. Det mesta man vet om Folke är från legenderna som Heidenstam tagit sin källa för sin bok. Därför läggs fokuset på den litterära personen i Heidenstams berättelse.

Den allmänna uppfattningarna är följande; att han är stamfar för Folkungaätten (eller Bjälboätten som man nuförtiden föredrar att kalla), benämningen ”folkunga” betyder ättlingar till Folke.

Namnet Filbyter sägs vara en äldre form av fölbitare vilket kommer från legenden att han kastrerade hästar med tänderna. Det sägs att han levde mellan åren 1020 - 1100 e.kr. och att han är far till sönerna Ingevald, Ingemund och Halsten.

Folke beskrivs utifrån Folkungaträdet vara en gammal man med kullriga och breda axlar, hans armar är knotiga och tycks gömma en seg styrka, som kan gräva och bära. Han har ljust linhår som blev vitt i skymning och gav honom ett tycke av kvinnlighet vilket stred mot hans fysik. Och hans ansikte visade på en bondes rynkiga och trumpna drag av hårt arbete. Folke var varken en dyrkare av hedningarnas gudar eller tjänare av den kristna guden. Han var endast gudfruktig i den vidskepliga meningen för rädslan av det okända som kunde skada liv och lem, hem och hus och lät läsa böner och blota på Tors dag över plojen och hemmet fast han hädade gudarna och Kristus. Han har en lystnad för ägodelar och rikedom men finner livet som bondekung som tillfredsställande där han råder över trälar och kreatur. Det enda som han brinner för är hans gård Folketuna där sitter i fast bondsk torftighet och osnygghet. Genom hans roll husbonde han utmärks av en bred materialism och av envishet men också en hårt arbetande man som själv plogade jorden, mjölkade sina kor och ryktar sina oxar och hästar.

Efter sin hemkomst från vikingatågen, med plundrade skatter, värvade sig mark där han bedrev gården med sin fru Ingegerd, en frilla och dvärgmö av låg klass, och sina tre söner. Hans yngsta son, Ingevald, som inte var ute i plundringståg utan arbetade med fadern på gården fick en son med Holmdis, dotter av Ulv Ulvsson från granngården som han rövade bort efter att brudköpet gick till intet. Hennes längtan efter sin familj tärde på henne och hon dog av sorg. Efter hennes död blir Ingevald förtvivlad och trånar av sorg efter Holmdis och beslutar att lämna över sin son till munken Jakob i hopp om att han ska få ett bättre liv än i Folketuna. Ingevald dör till slut av sorg och Folke

får reda på att hans sonson blivit borttagen av kyrkans män. De enda han höll kärt var hans sonson som han hade fattad djup kärlek till. Den enda källa på tillgivenhet och mänsklig kontakt har han inte känt med någon annan än till sitt barnbarn och förutom att vara den enda arvingen till Folketuna är han den enda som är värd att beskydda från allt ont i världen.

Han rider ut sökandes efter sin försvunne ättling i skog och mark. Det är i detta stycke som Carl Milles har funnit sin inspiration till skulpturen där Folke framställs i sitt sökande. Folke ridandes på sin häst är just igång att gå över ett vattendrag, som brunnen representerar med sin avlånga rektangulära form. Hästen har klivit upp på en av stenarna som sticker upp ur vattendraget. Här följer den del av berättelsen som representerar berättelsen där Milles har utgått ifrån:

Husbonden på Folketuna fann ej längre ro vid sin härd. Ingevald var länge sedan död, och själv fortsatte han att rida mellan gårdarna och fråga. På det sättet gick det år efter år, och han började åldras. Om vintrarna, när snön hopade sig över vägarna, satt han hemma, men var vår kom han ridande i sin järnhatt med det korta svärdet vid sidan och alltid följd av en ömfotad träl... Folke Filbyter bar en utsliten vadmalskappa över kläderna, och sadeln hade ett så högt ryggstöd, att han satt som i en stol. Ännu skrattade bygdemännen åt honom och mest åt hans kittelhatt, som tycktes stödja sina brätten på skuldrorna och som han endast bar av seg vana. Med tiden blev dock löjet sällsyntare och mattare och blandades med en viss hemlig vördnad, ty ryktet om hans olyckor och rikedomar begynte mer och mer omgiva hans dystra gestalt med sagans glans. Liksom på trots valde han ofta sitt sovställe på ängen mitt framför Ulv Ulvssons gård. Där blev han ofta funnen av husfolket i djup sömn bredvid sin betande häst, när solen rann upp... Horgabrudarna, som övergivit sina källor, och bonddöttrarna, som följt fredlösa älskare på deras skogsgång, buro fram sina barn till honom så att han fick syna dem i händerna. Han ville själv övertyga sig, att ingen av dem hade det stjärnuddiga födelsemärke, som hans förlorade ättling burit innanför långfingret... Folket vande sig vid hans besök, som hade det blivit hans bestämmelse att evigt färdas på vägarna. Man förvånades lika litet över hans beständiga återkomst, så fort snön smälte, som över att höra gladornas vårskri eller finna träden knoppade. Runt om i landet blev han känd, och när bondhustru såg honom utanför grinden, sade hon: - Det är den olycklige husbonden på Folketuna, som rider omkring och letar sitt barn.⁶

Även om Milles har tagit sina friheter i framställandet av Folke så återger han känslan av sökandet. Fysiska detaljer som till exempel hans kittelhatt, svärdet och hans hår är borttagna samt korsandet över vattendraget nämns inte i berättelsen. Ändringarna har enligt konstnären kanske varit nödvändiga eller bekväma eller kanske bidragit till ett större uttryck för en önskad effekt.

2.4. Carl Milles

En av Sveriges mest kända skulptör är Carl Milles som är känd för sin staty över Poseidon i Göteborg. Född 1875 i Lagga socken i Knivsta kommun och död 1955 i Lidingö där han

⁶ Von Heidenstam, *Verner, Folkungaträdet : Folke Filbyter, Verner von Heidenstams samlade verk. D. 13*, utgivna av Kate Bang & Fredrik Böök, Albert Bonniers förlag Stockholm, 1944

tillsammans med sin hustru Olga Granner, österrikisk porträttmålare, lät bygga Millesgården som idag är ett museum som bland annat inhyser en skulpturpark med samlingar av hans främsta verk. Han är även känd internationellt och har varit verksam i Europa bland annat Tyskland och Italien. Under sitt senare liv spenderade han många år i USA där hans kända fredsmonument finns att beskåda. Under sin tid i USA var han lärare på Cranbrook Academy of Art, facket för skulptur, och 1945 fick han amerikansk medborgarskap.

Hans skulpturer har utmärkande klassiska drag som blandas med hans personliga stil som är mycket karaktäristiskt för honom. Skulpturerna har ett plastiskt formelement som blandas med graciösa till groteska uttryck och kroppshållningar beroende på syftet med dess framställning. Han har framförallt tagit influenser från den antika grekiska och romerska skulptur traditionen men det är framförallt den arkaiska stilen som utmärker sig. Med sina säregna leenden, utbuktade ögon och de stela ansikten är närvarande i konstnärens stil. Mytologiska- och historiska motiv är vanliga inslag i hans verk, främst från grekisk mytologi och svensk historia vilket framträder i monumentalformat och i väldiga kompositioner, oftast i form av fontäner. Hans fascination för det monumentala kommer från Italiens piazzor och fontäner. Andra kända skulpturer är Sten Sturemonumentet i Uppsala som var hans genombrott, Orfeusgruppen i Stockholm, Människan och Pegasus i Malmö och Gud Fader på Himmelsbågen vid Nacka strand.

2.5. Tidsandan

Under verkets uppkomst fanns det flera påverkande faktorer. Den mest inflytelserika rörelsen inom konstens värld var den nationalromantiska rörelsen med influenser från det egna landets kulturella sfär där motiven varierar från inhemska sagor och historier till allmogedyll. Denna rörelse var långlivad och levde från 1800-talets början vidare in på 1900-talet. Intresset låg framförallt i historicismen där representationer av historiska händelser var av största värde. Filbyter tillhör denna kategori där konstnären har valt att tolka stamfadern över Bjälboätten och många av hans tidigare verk anspelar på svensk historia. Det är under 1800-talet som historieskrivningen blir uppmärksammas och det svenska historiemedvetandet har kommit att formas genom den allmänna skolundervisningen och historiemåleriet vilket inte alltid var representativ för den sanna bilden.⁷ Man var fortfarande intresserad av den realistiska skildringen av människan och till den grekiska- och romerska konsttraditionen men in på 1900-talet utmanades värderingarna med Modernismens intåg med sitt abstrakta begrepp. Dock var Modernismen redan ett stort inslag i Västvärlden men

⁷ Johannesson, Lena, *Konst och visuell kultur i Sverige 1810-2000*, Stockholm : Signum, 2007

gjorde sitt framåtskridande i Sverige först på 1930 med Stockholmsutställningen i vilket modernismen förespråkades. Skulpturen fick ej influenser av Modernismen då skulpturen gestaltades först 1927 men skulle inte gjort någon skillnad senare eftersom konstnären ej var förtjust i denna rörelse.

3. En deskriptiv och komparativ analys

I den deskriptiva delen ska jag framförallt fokusera på att beskriva föremålet och dess olika beståndsdelar och omgivning för att få en bättre bild av skulpturens egenskaper och göra den mer greppbar för avläsning. Jag kommer främst att koncentrera mig på skulpturen som är mitt primära mål men också ta in Folkungabrunnen och torget som utgör dess samspel och existens.

3.1. Filbyter och Folkungabrunnen

Folke Filbyter står högt på sin piedestal mitt i Folkungabrunnen som står längst den södra delen av torget i mitten på Stora Torget i Linköping utmed Storgatan som delar av torget i en större och mindre bit. Mittfiguren, d.v.s Filbyter, är gjuten i patinerad brons (vilket är grönärgad) och uppstiger från brunnen och utgör det centrala elementet av Folkungabrunnen. Själva brunnen utgörs av ett vattenkar av svart, slipad granit från Glimåkra i Skåne, 16 meter långt och 2,3 meter brett. Dess längdaxel är orienterad i öst-västlig axel som en typisk svensk medeltidskyrka. Karets botten är belagd med vit marmorskärv. Mellan Folke Filbyter står två mindre vattenkar i brunnen, utförda i grå Stockholmsgranit. Ur dessa kar sprutar vatten likt källådror ner i den stora bassängen. På brunnens yttersidor har Milles valt att återgiva händelser från Folkungaättens historia, både betydelsefulla och olycksdigra händelser som har påverkat Sverige. Dem är skapade av samma material som brunnen i relief form bestående av 23 bilder som är placerade runt hela brunnen.⁸

Skulpturen består av en ryttare som sitter på hästen som i sin tur står eller rättare sagt balanserar på en något liten rund sockel där alla hovar tycks trängas för att få fotfäste. Piedestalen har på överdelen en yta som hästen står på som föreställer en markyta med stenar, gräs och växter. Folkes framträdande ser grotesk med sin ansträngda hållning och plågade ansiktsuttryck. Han ger intrycket av något slags väsen med sin oroväckande sinnesstämning. Med sin fokuserande blick böjer han sig åt sidan för att bättre kunna se hästens övergång till andra sidan. Han har smala lemmar, kall flint med utmärkande rynkor, någon form av täcke över axlarna och armarna något förskjutna bakåt med

⁸ Westerberg, K. Marin, *Folkungabrunnen i Linköping : utförd av Carl Milles : en vägledning*, Sahlströms bokhandel, 1928

ena armen som räcker sig ned mot marken medan den andra var det meningen att han skulle hålla i remmarna till hästen vilket visar på skissarbeten men istället har han bara armen svävandes i denna position. Om vi återgår till kroppshållningen så böjer han sig något åt höger sida mot marken för att kolla ner medan hästen vänder sig med hela halsen åt motsvarande håll som ger intrycket av två motsträviga krafter vilket visar på en dekorativ prakt. Gruppens helhet spelas både som en parallell och kontrast. Hästen ser nästan sjuklig ut med sin kläna utseende och plågade ansikte. Likt sin mästare har han smala lemmar och hans rygg slutar kraftigt nedåt vilket visar på en vek häst. Hästens huvud har en liten man, stora utbuktade ögon och ett uttrycksfullt gnäggande. Svansen är knuten av ett rep och hänger som en tung lumpbit. Hästen ser förvirrad och oroad av situationen. Dess oro ligger till grunden av dess balansakt på dem blöta stenarna samtidigt som han styrs av Folke vilket motas bort från den riktningen som Filbyter vill leda till honom till vilket med alla dessa händelser ger ett väldigt spänt förhållande mellan ryttare och häst.

3.2. Inre- och yttre kontext

Torget spelar stor roll för skulpturens framträdande och samspelar tillsammans med den i en fullständig helhet. I den yttre kontexten behandlas genom att se på miljön som skulpturen omges av och se hur den anspelar med skulpturen. När det kommer till byggnaderna runt torget kan man tydligt se variationen av hus. Många klassiska byggnader dominerar torget där Galleria Filbyter i en modernare stil med sitt utmärkande plåttak bryter harmonin som byggs upp av de resterande byggnader. Flertalet av dem har sitt ursprung från klassiska stilar från 1800-talets historicism. Många har jordnära, harmoniserade och ljusa färger som brunt, ockra, ljusgult, beige och rött vilket samspelar med den centrala skulpturens egna inneboende färger. Likt ramen på en tavla omges innehållet, Folkungabrunnen och skulpturen, av byggnader som utgör en dekor för torget. Den första anblicken man får när man träder in i torget är skulpturen som reser sig från marken som i ett försök att bli del av den omgivande bebyggelsen men står ut i dess ensamhet i rummets mitt. Rumsligheten av torget ger formen av en kvadrat där det enda som bryter rummet är skulpturen och vägen som skär igenom torget vilket brunnen står parallellt med.

Till dess inre kontext innefattar beståndsdelarna av kompositionen. Folkungabrunnen, piedestalen samt de två karnen och skulpturen. Tillsammans bildar en vagt igenkännande pyramid som byggs upp av basen som är brunnen som sedan smalnar ned med piedestalen samt karnen som bygger vidare på pyramiden och slutligen skulpturen som den lodräta avsmalnade delen spirar upp mot himmelen som toppen på en pyramid. Färgerna för hela gruppen harmoniserar med varandra med sina

jordnära färger i svart, brunt och grönt vilket i sin tur samverkar med resten av torgets byggnader.

3.3. Komparativ

Med en jämförelse av flera andra verk av både genren ryttarstatyer och av konstnären verk kan man iakttä skillnader och fastställa idealen och stilen hos både konstnären och genren. Valen består av fem verk och dem val av skulpturer har avvikande och besläktade karaktärsdrag från båda aspekterna, genren och konstnärens stil. Alla verken har en sak gemensamt – en ryttare, ett riddjur. Och med detta val blir det enklare för en effektivare analys.

3.4. Marcus Aurelius

Av dem få fullständiga ryttarstatyerna från Antiken som har blivit bevarade till våra dagar är monumentet över den romerska kejsaren Marcus Aurelius (121-180 e.kr.). Den stod på Kapitolieplatsen i Rom men är inhyst i det Kapitolinska museet och ersatt med en kopia på den ursprungliga platsen. Dess betydelse utmärker sig som förebild för hur ryttarstatyer ska framställas och har skapat idealen för efterkommande skulpturer.

Skulpturen är ett monumental porträtt vars syfte är att hedra kejsaren för sina militära och medborgerliga bedrifter. I sin framställning ger den ett intryck av dynamik men samtidigt av en ädel återhållsamhet och lugn. Som med andra i sitt slag får man en uppfattning av en självsäker och ståtlig person, med andra ord en ledargestalt som innehar alla dem inslag som man associerar en härförare med. Han ger en majestätisk gest med sin höjda arm på höger sida som man har tolkat som en vädjan till att hålla tal, andra menar på att han har hållit i ett objekt i sin hand men inget bevis har framkommit, i sin vänstra arm håller han i tyglarna till hästen.

Hästen har likt ryttaren samma ädla drag, i sin andra håller han i . Den har sina tre ben ståendes jämt ut på marken medan en av dem främre benen står upp för att visa att den är i rörelse. Huvudet är något vänd åt samma riktning som ryttaren och hans upphöjda arm som tillsammans skapar en dynamisk koncentrerad rörelse åt en bestämd riktning. I förhållandet mellan ryttare och häst känns ryttaren ganska tung och en aning för stor för hästens proportioner men det kan också bero på att han breder ut sin form över hästen tack vare sin raka kroppshållning och utsträckta arm vilket får figuren att verka större än vad han egentligen är. Förutom andra detaljer är ryttaren klädd i civila kläder och hästen har munnen något öppen i form av ett gnäggande.

Folke Filbyter skiljer sig från Marcus Aurelius på många punkter. Den är dess diametrala motsats i

vilket framställningen och idealen går isär. För det första står Filbyter med annat formspråk och ses som en orolig och vilseledd figur som verkar mer kompakt och begränsad till sin sockel till skillnad från Aurelius som har en ståtlig hållning och tar mer plats.

Skulpturens kompakta form har sin förklaring till att Filbyters häst har begränsad yta på piedestalen där den måste balansera med sina hovar vilket inte gör hästen rättvis med utrymme.

Detta ger intrycket av att vara mindre och kompaktare än de flesta ryttarstatyer där socken är anpassad efter skulpturen. Ryttaren och hästen känns som två motsatta poler som försöker frigöra sig från varandra. Hos Aurelius skulpturen finns en harmonisk enhet med riktningarna åt samma håll som visar på en stabilitet och en gemensam samverkan. Ryttaren ser lugn ut och bredder ut sig mer än Filbyter vilket är anpassad efter hästens kroppshållning och form. Förutom dessa skillnader gör han ungefär samma gester med en utsträckt arm fast ned mot marken och i den andra var det meningen att han skulle hålla tyglarna till hästen vilket konstnären senare ändrade på. Den stora skillnaden ligger vid idealen, med Aurelius skulpturen vars syfte är att hedra minnet av en stor mans gärningar var syftet med Folke Filbyter att skapa en representativ bild av personen vilket är taget från ett utdrag av en berättelse.

3.5. Sankt Göran och draken

Sveriges mest kända ryttarstaty är träskulpturen Sankt Göran och draken som finns att se i Storkyrkan i Stockholm. Valet av denna skulptur beror på dess betydelse för Sveriges konsthistoria vilket konstnären måste varit medveten om. Det är den berättande aspekten som Filbyter har gemensamt med Sankt Göran.

Efter segern vid Brunkeberg år 1471 ville Sten Sture d.ä., riksföreståndare för Sverige, hedra minnet efter svenskarnas bedrifter mot danskarna genom att beställa en skulptur. Skulptören bakom verket är Bernt Notke, nordtysk konstnär som var verksam runt om i Nordeuropa. Han var verksam i Stockholm åren 1484-1496 och 1489 placerades skulpturen i Storkyrkan. Denna ryttarstaty kan även kategoriseras som en skulpturgrupp vilket består av fyra figurer. Dessa har tolkats som metaforer för krigets huvudkomponenter. Sankt Göran som Sten Sture, draken symboliserar danskarna och prinsessan står för den anfallna staden Stockholm.

Huvuddelen av gruppen består av Sankt Göran till häst som stegrar mot draken. I sitt angrepp är han beredd på att utdela sitt hugg med sitt svärd. Draken ligger på rygg i en utsatt position med hästen stegrades över sig. I en av hans klo har han grepp om en bruten lans och hans uttryck visar på lidelse. Hans övriga lemmar är placerade på olika sätt. Bakben tar grepp om sin svans respektive

hästens buk och hans ena framben tar fäste i marken. Drakens fjäll är likt pansar med utbuktade piggår och med hans klor och uppspärade mun ger varelsen ett hotande och skrämmande uttryck. Prinsessan är separerad från huvudgruppen som står på en piedestal en bit bort. Hon tillbeder på knä samtidigt som hon ser på striden.

Skulpturgruppens färglagda inslag med starka färger som grönt, rött, blått och guld skiljer sig från Filbyters ensidiga färgskala. Dessa två skulpturer avbildar en händelse fast av två olika slag. S:t Göran och draken tar vid i en rådande strid som är i sin slutfas. I Filbyters berättelse fokuseras det på individens kamp med sin förtvivlan över sitt förlorade barnbarn och kan ses som ett existentiellt verk som berättar. I skulpturgruppen märker man av det politiska budskapet i form av liknelser som förmedlar med hjälp av kristen symbolik och statspropaganda. Filbyter har förankringar i nationalismens anda men den har inte samma mål med sin narration utan är formad till största delen av konstnärlig frihet.

Förutom innebörden finns det stora skillnader när det gäller formspråket. Sankt Göran är uppbyggd av flera komponenter som samspelar med varandra medan Filbyter är av två komponenter, skulpturen och Folkungabrunnen, som mer eller mindre assimileras och utgör en harmonisk helhet. Filbyter som figur har bara sig själv att förhålla sig till vilket ger ett solitärt intryck medan Skulpturgruppen utgör till största delen av ett samspel med sina tre komponenter; S:t Göran, draken och prinsessan. Sankt Göran har till skillnad från Filbyter ett stelare uttryck vilket beror på den rigida kroppshållningen och utlämnandet av levande rörelser vilket förekommer bland medeltida skulpturer. Bland annat brist på naturtrogen avbildning av människan. Med Filbyters vridna kroppshållning och dynamiska formspråk och expressiva uttryck får den mer liv vilket kan förklaras med konstnärens klassiska influenser från antiken.

3.6. Sankt Martinsfontänen

Skulpturgruppen Sankt Martin är Carl Milles sista fullbordade verk och finns i Kansas City i Missouri men även i Vänersborg och på Millesgården. Skapad åren 1950 och 1955 och är en av konstnärens andra ryttarstatyer där många framträdande drag återkommer hos Filbyter. Den är baserad på den barmhärtige samariten där helgonet Sankt Martin av Tours (även kallad den Helige Märten) i sin framställning ger bort sin mantel till en tiggare. Detta var enligt konstnären en av dem svåraste projekten han har varit med om. Skulpturgruppen består av Sankt Martin själv i fontänens medelpunkt som tillsammans med tiggaren som finns avsides på en enskild sockel utgör

berättelsens fokus. Andra mindre betydliga figurer är den flöjtspelande ängeln och faunen som står för den himmelska och andliga respektive jordiska och kroppsliga.

Många likheter finns mellan dem. Ryttaren och hästen gör samma kraftfulla vridningar åt motsatta håll och dem har begränsad fotfäste med en skillnad att Sankt Martins häst visar på en bättre balansförmåga. Hästen ser mer självsäker ut även om den måste förhålla sig med varje hov på en utstående stjälk från skulpturens bas. De är båguppbyggda från fontänens respektive brunnens mitt och har samma plastiska formelement och monumentala drag som åter ses hos många andra verk hos konstnären.

Av dem många skillnader som finns är den berättande delen som ger figurerna deras kontrasterande sinnestillstånd i framställningen. Sankt Martin har en värdig och en högtidlig aura omkring sig vilket är passande för dess budskap. De är baserade på var sin berättelse med den stora skillnaden att Sankt Martins är av en moralisk karaktär. Den vill få betraktaren att reflektera över handlingens potentiella budskap. Filbyters skulptur är endast en återgivning av ett utdrag från en berättelse.

3.7. Europa och tjuren

I detta fall är det tveksamt om man kan kategorisera denna skulptur som ryttarstaty eftersom idealen och innehållet strider mot genrens definitioner. Skapad av Carl Milles 1927 och finns i Halmstad. Likhet med hans andra verk står den i samband med en fontän. Skulpturen berättar om den vackra prinsessan Europa som Zeus har förälskat sig i. Med en skepnad av en vit tjur bortför han henne till Kreta för att förlusta sig med.

Statyn består av en kvinna på en tjur. Till skillnad från andra ryttarstatyer är tjuren inte upphöjd från marken utan ligger med bakbenen ståendes och med huvudet bakåtböjd vilket ger tjurens hållning en semi-cirkel eller en böjd. Europa är på knä på tjurens rygg samtidigt som hon rör vid tjurens tunga och med den andra armen räcker ut den bakåt med ett kläde runt den som visar på vindens färdriktning. Hennes blick är vänd framåt under det att hennes ben är placerad efter varandra vilket ger kroppen en vridning som ger en känsla av rörelse. Hennes armar formar en diagonal linje som ansluter med den böjda linjen från tjuren.

Skulpturgruppen visar på samma plastiska formelement och klassiska stil som med resten av konstnärens verk och jämförelsen med Filbyter visar på en kontrasterande komposition. Europa visar en horisontell läggning med sin komposition med kombination av en böjd och en diagonal linje som samspelar med varandra. I Filbyters fall är dess komposition byggd lodrätt med få

utsvävningar utanför sockens gränser. Detta gör att skulpturen känns avsmalnad och hög medan Europa tar ut sin form mer åt en horisontell riktning samtidigt som den går mot höjden vilket ger den ett större och monumentalare uttryck. Det är känslan av den graciösa leken mellan tjur och prinsessa som är utmärkande medan Filbyter innehar ett ängsligt och rådlöst sinnestillstånd.

4. Skulpturteori och receptionestetik

Enligt Rosalind E. Krauss har övergången från den tidigare skulpturens historia till modernismen inträde satt nya värderingar på offentlig skulptur. Den tidigare synen på offentlig skulptur har att göra med referentialitet och historicism. Det vill säga att statyer refererar till platsen den står på. Dem har ofta en berättande budskap som kan variera allt mellan att hedra en betydande person till att skildra en händelse eller en idé. Likt Marcus Aurelius statyn vars plats är Kapitolieplatsen symboliserar relationen mellan det gamla romerska styret med det moderna styrelseskicket i Italien. En skulpturs piedestal är en länk till platsen vilket Krauss beskriver som sådan;

Because they thus function in relation to the logic of representation and marking, sculptures are normally figurative and vertical, their pedestals an important part of the structure since they mediate between actual site and representational sign. There is nothing very mysterious about this logic; understood and inhabited, it was the source of a tremendous production of sculpture during centuries of Western art.⁹

Men under det sena 1800-talet ändrades värderingarna gradvis. Med Auguste Rodins två skulpturer *Helvetesporten* och *Balzac* var dem första offentliga verken som blev rotlösa. Dem var ursprungligen två beställningsverk som skulle placeras vid sin referentiella plats, d.v.s en plats som verket anknyter till. Istället kom beställningarna och deras kopior att annulleras men fick sina platser vid museer där dem inte hade någon historisk eller refererande anknytning. Modernismens offentliga konst associerades med rotlöshet. Ett verk för sig själv som inte har någon anknytning eller berättelse till sin plats. Med sin självrefererande natur, abstrakta formspråk och brist på figurativ föreställning har allmänheten svårt att uppskatta modernismen.

Teorin berättar mycket om hur offentlig konst samverkar med platsen. Filbyter tillhör den en klassisk figurativ skulptur med få anknytningar till modernismen. Därmed kan paralleller dras för Folke Filbyter vars plats är betydande för dess uppkomst. Linköping med dess historia som central samlingsplats för Östergötland och Filbyter som stamfader för en av Sveriges tidigaste kungaätter utgör tillsammans en relation mellan skulptur och plats. Förmedlare över Sveriges och

⁹ Krauss, Rosalind E., *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths*, The MIT Press, Cambridge

Östergötlands medeltidshistoria utgör Folkungabrunnen och Filbyter en anknytning till Linköpings största torg.

Detta leder vidare till dess placering i det offentliga rummet, hur den etablerar kontakt med betraktaren och platsen. Skulpturens receptionestetik, relationen mellan verk och betraktare, där bedömningen från betraktaren som genom sina sociokulturella förutsättningar, värderingar och kunskaper måste göra sin uppskattning om verket.

Jessica Sjöholm Skrubbe tar upp receptionestetik¹⁰ i sin avhandling för att etablera skulpturens mening och förhållande till betraktaren. I analysen av Folke Filbyter kan de tematiska snitten hon själv har använt sig av vara användbara. Dessa är: betraktarens koreografi, begreppets platspecifik samt sockelns betydelse.

Skulpturens plats utgör en koreografi för betraktaren där vissa synvinklar är mer ideala för beskådan än andra. Filbyter kan ses från varje hörn av Stora torget men för att kunna studera den i sin helhet krävs det av betraktaren ser den framifrån eftersom när man möter mänskliga figurer förutsätts det att man möter dem ansikte mot ansikte. Det finns vissa problem med detta. Mitt framför statyn finns en trafikerad gata som med jämna mellanrum blockeras av fordon. Man kan betrakta verket från kortsidorna och bakifrån utan störande element men det är inte fördelaktigt. En annan aspekt med betraktarpositionen är ögonkontakten. Varken hästen eller ryttaren visar någon kontakt med åskådaren som vänder sina blickar åt motsatta håll och verkar fullt upp med sin aktivitet. Den arkitektoniska fonden kan med sina varierande färger kan sammansmälta med Filbyters bronsräde kropp p.g.a dem innehar samma färgskala. Hans upphöjda läge avtecknar honom inte mot himmelen utan blir en del av torgets dekor.

Om begreppet platspecifik har redan tagits upp med Rosalind E. Krauss skulpturteori. Filbyters sockel utmärker sig genom dess extra höjd vilket gynnar exponeringen. Dess uppgift är att förankra verket till platsen vilket den gör och utgör även en del av narrationen. På den översta delen är de slippriga stenarna avbildade som sammanbinder hästen med vattendraget samt platsen. Denna länkande enhet är viktig för statyns koppling till torget och dess historiska referens.

¹⁰ Sjöholm Skrubbe, Jessica, *Skulptur i folkhemmet – den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940-1975*, Makadam, 2007

5. Sammanfattning

Till sin framställning är motsvarigheten med den litterära gestalten lik, förutom vissa utelämnade detaljer. Det finns inte mycket om Filbyter. Det man vet kommer från opålitliga källor vilket inte leder till en god uppfattning om honom eller om hans bedrifter. Det man kan utgå ifrån är från Verner von Heidenstams karaktär vilket visar på en hemsökt och sorgsen figur. Han utmärker sig även som hänsynslös och girig men också stolt över sitt hedniska och bondska natur vilket visar sig på hans plikttrogenhet till sin gård och hans behandling av sina trälar. Förutom hans grymma natur visar han även på en mänsklig sida som manifesteras i hans kärlek till hans sonson som blir bortrövad vilket leder till hans förtvivlande sökande.

Konstnären har lyckats att avbilda den rätta sinnesstämningen i skulpturen med hjälp av samspelet mellan ryttare och häst . Dessa två utgör tillsammans två motpoler som ger ett oroligt och splittrat uttryck. Bilden av Filbyter visar på en gammal flintskallig man med ett rynkigt och ängsligt ansiktsdrag. Med sina smala lemmar och upphöjda axlar ger anspelningar till Quasimodo vilket tillför den groteska bilden. Tillsammans med brunnen, som utgör ett vattendrag, verkar dem tillsammans i ett sceniskt ögonblick i handlingen.

Konstnärens stil framträder som självklar när man jämför med hans två andra verk. Sankt Martin skulpturen visar en tydlig anknytning till Filbyter där hovarnas begränsade fäste och nackens vridning hos hästen är två exempel. Dessa alster ligger under hans senare del av hans liv och visar på en utvecklad stil som går igenom många av hans verk. Sinnesstämningen hindrar inte det monumentala omfånget att komma till uttryck utan ökar bara dess prakt. Förebilder förutom Folkungaträdet är den antika grekiska- och romerska skulpturtraditionen, främst är influenser från den arkaiska stilen uppenbara.

Till sitt förhållande till sin genren ryttarstatyer fullgör den idealen till viss del. Den nödvändiga definitionen ryttare och häst gör sig berättigad men den lever inte upp till ryttarstatyernas traditionella framställning och ideal. Ryttarstatyer visar på motsatta mönsterbild där ett politiskt underlag ligger till grunden för dess uppförandet.

Ryttarstatyer visar på betydande personer som har visat på utmärkande bedrifter som är värda att minnas och hedras. Uttrycken visar på en ädel och heroisk person som är tänkt att vara förebild för gemene man och fungerar ofta som propaganda för en statlig verksamhet. Detta är en vanlig framställning av makt och styre och manifesteras med Aurelius statyn. För att vara stamfader över Sveriges tidiga kungaätter är det inte dess intentioner att visa på nationens storhet. Den gör

emellertid anspelningar på Sveriges historia vilket framförallt visas på relieferna på Folkungabrunnen men förutom det är skulpturen en avbildning av karaktären från Heidenstams verk. Likt Sankt Görän och draken är den framförallt en berättande skulptur. Det är främst under det sena 1800-talet och 1900-talet som ryttarstatyn bryter sig loss från sina ideal där man inte alltid behöver följa en strikt mall. Ryttarstatyer behöver inte avbilda en välkänd person eller stå för ett heroisk riddarideal utan kan följa fria tyglar där konstnärens frihet leder fram till slutprodukten. Filbyter är dock en produkt av den nationalromantiska tidsandan men den konstnärliga friheten har varit framträdande och vars fokus är den narrativa aspekten och inte på en idealistisk framställning.

Historicismen är ett vanligt inslag inom nationalromantiken och gör sig påmind hos Filbyter. Platsen och den personen gör tillsammans en hänvisning till historien. Likt Aurelius statyn gör Filbyter sina sammanbindande kopplingar som förfader över Sveriges allra tidigaste kungaätter och dess regeringsförhållande med Linköpings moderna styrelseskick och som residensstad för Östergötland.

Till viss del gör den även kontakter med den förkristna tiden där Filbyter tog avstånd från den kristna läran. Den förkristna historien fick ett ökat intresse under den nationalromantiska eran vilket kan ha format Heidenstams intresse för karaktären men skulpturen gör sig inte mycket påmind av den hedniska aspekten. Däremot presenteras kristna referenser på relieferna på Folkungabrunnen. Med skulpturteorin har Filbyter och dess relation till platsen varit enklare att behandla. Sen är frågan också hur omfattande den är. Kan den verkligen kan anpassas till alla aspekter i konstvärlden eller fungerar den endast för offentlig konst.

Därmed har skulpturen kategoriserats i en Förmodernistisk period där verket refererar till sin plats. Till sitt förhållande till torgets rumsliga kontext spelar husen med sina jordnära färger i harmoni med Filbyter men kan också smälta in i fonden med dess liknande färgskala.

Tanken med att placera den med gatan var kanske en bra idé förr men dagens trafik blockerar mycket av sikten vilket tvingar betraktaren att se den från en annan position. Sikten är bäst vid kortsidorna och bakifrån vilket är acceptabelt men inte idealiskt. Även om skulpturen är svår att betraktas från olika positioner är den som fristående skulptur intressant att ses från olika håll men platsen gör den inte rättvis. I det avseendet kan Benvenuto Cellinis fordran att en verklig friskulptur ska kunna betraktas från sju olika sidor appliceras här.¹¹

Skulpturen står för sig själv i sin handling och medverkar inte med betraktaren utan är frusen i ett ögonblick som visar på hans situation. Man får ingen direkt ögonkontakt med skulpturen. Däremot

11 Cornell, Henrik, *Carl Milles : hans verk*, Stockholm cop, 1963

förmedlar den sitt sinnestillstånd. Dock krävs det av betraktaren en insikt i bakgrunden för att förstå innebörden vilket fick mig intresserad från början.

Sammanfattningsvis är Folke Filbyter kanske inte den mest lämpade att representera Östgötarna med tanke på personens samband med handlingen. Istället kanske man bör ha valt en handlingskraftig person som har åstadkommit bedrifter som har betydelse för kommande generationerna och för regionen. Troligtvis skulle Birger Jarl utgöra som kandidat till en sådan representativ skulptur. Konstnären har ändå lyckats med den åtrådda sinnesstämningen och än idag finner man den intressant. Den har blivit en ikon som utgör en av Linköpings många kuriositeter och en intressant utsmyckning för Stora torget.

6. Käll- och litteraturförteckning

6.1. Tryckta källor

- Cornell, Henrik, *Carl Milles : hans verk*, cop, Stockholm, 1963
- Felding, Carl, *Nordens Ryttarstatyer*, Helsingborg, 1998
- Johannesson, Lena, *Konst och visuell kultur i Sverige 1810-2000*, Stockholm : Signum, 2007
- Krauss, Rosalind E., *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths*,
The MIT Press, Cambridge, 1985
- Näslund, Erik, *Carl Milles – en biografi*, Wiken, Höganäs, 1991
- Rasmussen, Steen Eiler, *Experiencing Architecture*, The MIT Press, Cambridge, 1964
- Sjöholm Skrubbe, Jessica, *Skulptur i folkhemmet - den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940-1975*, Makadam, 2007
- Sundström, Eskil, *Carl Milles - f.d. Lidingöbo*, Svensk Tidskrift, Stockholm, 1941
- Von Heidenstam, Verner, *Folkungaträdet : Folke Filbyter, Verner von Heidenstams samlade verk. D. 13*, utgivna av Kate Bang och Fredrik Böök, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 1944
- Westerberg, K. Martin, *Folkungabrunnen i Linköping : utförd av Carl Milles : en vägledning*, Sahlströms bokhandel, Linköping, 1928

6.2. Elektroniska källor

- Persson, Bo Peter, *En bit av Linköpings historia*, Dokument No. 4, Linköpings stadsarkiv, 2007
http://www.linkoping.se/Global/Om%20kommunen/Ekonomi%20och%20administration/Stadsarkivet/En%20bit%20av%20Lkp%20historia_4.pdf?epslanguage=sv
- <https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/roman/middle-empire/a/equestrian-sculpture-of-marcus-aurelius>
- <http://runeberg.org/olrecens/filbyter.html>
- <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/06/Equestrian-statue.pdf>

<http://www.millesgarden.se/nedre-terrassen.aspx>

<http://www.onedaysculpture.org.nz/assets/images/reading/Krauss.pdf>

<http://www.skulptur.stockholm.se/default.asp?id=7876>

7. Bildbilaga

Egna foton tagna på skulpturen Folke Filbyter

http://sv.wikipedia.org/wiki/Sankt_Martinsfontänen#/media/File:Carl_Milles_staty_i_Vänersborg.jpg

<http://fashions-cloud.com/pages/e/equestrian-statue-of-marcus-aurelius/>

<http://comenius-helden-heilige.de/Saint-Georg.JPG>

<http://www.artvalue.com/auctionresult--milles-carl-wilhelm-vilhelm-18-folke-filbyter-17172><http://www.panoramio.com/photo/8891244847.htm>

<http://www.panoramio.com/photo/88912448>

<http://www.linkopingshistoria.se/1850-1940/1900-1940/>